

KS. RADOSŁAW MAZUR

US SZCZECIN

ORCID 0000-0001-8240-7792

KATECHEZA WOBEC KRYZYSU PRAWDY

Katecheza, jeśli ma być owocnym wprowadzaniem kolejnych pokoleń ochrzczonych w przestrzeń życia wiary, musi brać pod uwagę wyzwania charakterystyczne dla czasów, w których jest głoszona. Zwracają na to uwagę dokumenty katechetyczne, które oprócz określenia istoty katechezy, jej celów, zadań czy skutecznych metod katechetycznych, skupiają się na diagnozie „świata”, w którym żyją zarówno katecheci, jak i katechizowani. Nowe dyrektorium katechetyczne¹ poświęca dużo uwagi współczesnym uwarunkowaniom czy wręcz scenariuszom kulturowym, które są kontekstem działań katechetycznych. Autorzy dokumentu zwracają uwagę na sytuację pluralizmu i złożoności, ekumenizmu oraz pluralizmu religijnego. Ponadto, omawiają zjawiska takie jak mentalność naukowa, kultura cyfrowa, niebezpieczne tendencje w antropologii i bioetyce oraz relacje religii z otoczeniem i sprawami społecznymi².

Szukając wspólnego mianownika wskazanych zjawisk i kontekstów można sformułować hipotezę, że jest nim kryzys dotyczący prawdy, który objawia się poprzez jej relatywizowanie, dezawuowanie, manipulowanie nią i zubożenie na nią. Poniższy artykuł stanowi próbę diagnozy kryzysu prawdy, obecnego w społeczeństwach zarówno pluralistycznych, jak i w tych, które noszą znamiona systemów totalitarnych. Jako odpowiedź na zdiagnozowany kryzys zostanie wskazana propozycja katechetyczna Kościoła katolickiego, najpierw koncepcyjnie zarysowana w odnowionym *Dyrektorium*, a później przedstawiona bardziej szczegółowo w dokumentach programujących katechezę Kościoła katolickiego w Polsce. Porównanie tych wskazań stanie się okazją do wysunięcia pewnych wniosków czy postulatów na przyszłość.

¹ Papiaska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020 (dalej DK).

² Zob. DK 319–393.

1. Kryzys prawdy jako symptom współczesności

„Cóż to jest prawda?” (J 18, 38). To ewangeliczne pytanie Piłata stało się w ostatnich latach inspiracją do refleksji nad rolą i wartością prawdy w dyskursie teologicznym czy antropologicznym³. Nawiązał do niego również w jednej ze swoich audiencji środowowych papież Franciszek: „Czy istnieje naprawdę «jedna» prawda? Co to jest prawda? Czy możemy ją poznać? Czy możemy ją znaleźć? Tu przychodzi mi na myśl pytanie zadane przez rzymskiego prokuratora Poncjusza Piłata, kiedy Jezus wyjawiał mu głęboki sens swojej misji: «Cóż to jest prawda?» (J 18, 37.38). Piłat nie potrafi zrozumieć, że Prawda stoi przed nim, nie potrafi dostrzec w Jezusie oblicza prawdy, które jest obliczem Boga”⁴. Choć, jak trafnie zauważa Jerzy Szymik w odniesieniu do wspomianej kwestii rzymskiego urzędnika, było to pytanie, które nie czekało na odpowiedź, które było pozorne i niewłaściwie postawione⁵, jednak jest ono świadectwem jakiegoś zainteresowania tematyką prawdy, jest jednym z pytań, które człowiek stawia sobie od zawsze⁶. Sugeruje, że spór o prawdę, jej rolę w życiu człowieka, możliwość odkrycia (czy może lepiej odkrywania) jej, jest zasadny i przedmiotowy.

Obecnie wydaje się to już zupełnie nieoczywiste. Tym między innymi charakteryzują się czasy postprawdy⁷, że namysł nad prawdą wydaje się bezużyteczny, bezproduktywny i bezzasadny. Wynika to już z samej definicji postprawdy, choćby tej zaproponowanej przez redakcję słowników oksfordzkich, która zresztą uznała ten termin (*post-truth*) za słowo roku 2016. Z definicji tej dowiedzieć się można, że w postprawdzie „obiektywne fakty mają mniejszy wpływ na kształtowanie opinii publicznej niż odwoływanie się do emocji i osobistych przekonań”⁸. Zjawisko to jest na tyle powszechne, że można bez emfazy mówić o deficycie prawdy, także

³ Zob. np. M. Kluz, *Kryzys prawdy i wolności wyzwaniem moralno-wychowawczym*, „Studia Ełckie” 18 (2016), nr 2, s. 173–185; A. Szklarska, *Czy prawda może być przemocą?*, „Studia Philosophiae Christianae UKSW” 51 (2015), nr 3, s. 139–157; J. Szymik, *Szukać z wiarą, przyjąć z odwagą. Prawda jako kamień węgielny chrześcijaństwa*, „Włocławskie Studia Teologiczne” 20 (2018), s. 283–292.

⁴ Franciszek, *Katecheza w czasie audiencji generalnej 15 maja 2013 r.*; źródło: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2013/documents/papa-francesco_20130515_udienza-generale.html (dostęp 23.06.2023).

⁵ Zob. J. Szymik, *Szukać z wiarą, przyjąć z odwagą*, dz. cyt., s. 285.

⁶ Zob. S. Fausti, *Rozważaj i głos Ewangelię. Wspólnota czyta Ewangelię według św. Jana*, Kraków 2009, s. 524.

⁷ Na temat postprawdy ukazują się obecnie wiele prac i artykułów naukowych z różnych dziedzin, zob. np.: R. Keyes, *Czas postprawdy. Nieszczerość i oszustwa w codziennym życiu*, Warszawa 2017; *Postprawda jako zagrożenie dla dyskursu społecznego*, red. T.W. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski, Kraków 2018; *Postprawda spojrzenie krytyczne*, red. T.W. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski, A. Pohl, Kraków 2018.

⁸ *Word of the year 2016*, źródło: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (dostęp 23.06.2023); por. M. Kawka, *Język postprawdy – jak fikcja stała się rzeczywistością*, „Rocznik medioznawczy” 1 (2019), s. 9–20.

w dyskursie publicznym czy medialnym⁹. Ciekawą próbę redefinicji terminu postprawda proponuje Maciej Żulpo, sugerując, że można je rozumieć nie tylko jako coś, co jest charakterystyczne dla czasów „po prawdzie” (czyli jako „poprawdę”), ale także jako „prawdę postów”, a więc potencjalną prawdę wypowiedzi i komentarzy internetowych. Jest to o tyle inspirująca uwaga, że nie sposób nie dostrzec „zasług” przestrzeni wirtualnej, zwłaszcza mediów społecznościowych, w podsycaniu kryzysu prawdy. Autor dodaje, że to od odbiorcy, a można dodać, także od jego medialnych i społecznych kompetencji, zależy czy uzna ją bezkrytycznie i bezrefleksyjnie za prawdę faktyczną¹⁰. Nie brakuje również głosów, że pojęcie postprawdy jest zasadniczo zbędne i niewnoszące nic do dyskursu naukowego, ponieważ nie różni się ono od znanych wcześniej pojęć manipulacji czy propagandy¹¹. Poza tym, jak zauważa Ryszard Radzik, który sam skłaniałby się raczej ku określeniu *nibyprawda*, słowo postprawda raczej zanika, po swojej oszałamiającej, ale i dość krótkiej karierze, a zastępuje je coraz powszechniejsze wyrażenie *fake-news*¹².

Symptodem głębszego stadium kryzysu dotyczącego prawdy jest coraz szersza obojętność na nią, a także nieliczenie się z nią w różnych przestrzeniach życia¹³. Okazuje się, że nie tylko fałsz i kłamstwo są wrogami prawdy¹⁴, ale również obojętność spełnia tę niechlubną rolę. Owa obojętność, która jest też jakąś formą kapitulacji, nie dotyczy jedynie zagadnienia prawdy, ale obejmuje również całą sferę duchową życia człowieka, przyczyniając się do duchowej apatii wobec Boga, czyli, jak to ujmuje Tomas Halík, apatei¹⁵.

⁹ Zob. M. Lakomy, K. Oświecimski, *Postprawda a filozofia, nauki o mediach i nauka społeczna Kościoła katolickiego. Wprowadzenie*, w: *Postprawda spojrzenie krytyczne*, dz. cyt., s. 9.

¹⁰ Zob. M. Żulpo, *Postprawda kontra dwie rzeczywistości współczesnego świata. Jak zredefiniować termin, który przestał cokolwiek znaczyć*, „Com.press” 2 (2019), nr 1, s. 76–78.

¹¹ Zob. np. T. Borkowski, *Brzytwa Ockhama przeciwko postprawdzie*, w: *Postprawda spojrzenie krytyczne*, dz. cyt., s. 33–35.

¹² Zob. R. Radzik, *Postprawda: przyczyny, przejawy i skutki zaistnienia*, w: *Postprawda spojrzenie krytyczne*, dz. cyt., s. 41. Ciekawej analizy funkcjonowania mediów społecznościowych i ich wpływu na relatywizację prawdy dokonuje np. Max Fisher: M. Fisher, *W trybach chaosu. Jak media społecznościowe przeprogramowały nasze umysły i nasz świat*, Kraków 2023.

¹³ Zob. S. Warzyński, *O współczesnych problemach z prawdą. Refleksje w świetle eseju Harry’ego G. Frankfurta „O wciskaniu kitu” (On bullshit)*, „Collectanea Theologica” 87 (2017), nr 3, s. 137–138.

¹⁴ Zob. F. Adamski, *Wychowanie do prawdy*, w: *Autorytet prawdy*, red. M. Ryś, Warszawa 2006, s. 21–24.

¹⁵ Zob. T. Halík, *Z hipotezą Boga – albo bez niej*, w: A. Grün, T. Halík, *Bóg urojony. Wiara w czasach niewiary*, Kraków 2017, s. 84; por. R. Cekiera, *Cyfrowi apateiści? Szkic do socjologicznego portretu religijności młodych Polaków*, w: *Młodzież wobec wiary i powołania*, red. A. Draguła, Szczecin 2020, s. 51.

2. Katecheza jako wychowanie do prawdy

Na pierwszych stronach odnowionego w 2020 r. *Dyrektorium o katechizacji*¹⁶, przy okazji charakterystyki głoszenia orędzia chrześcijańskiego, którego istotną częścią jest katecheza, pojawia się stwierdzenie, że jest ono „objawieniem najgłębszej prawdy o Bogu jako Trójcy i powołaniu człowieka do życia jako syna w Chrystusie”¹⁷. Co więcej, odkrycie tej prawdy, wejście w komunię z Bogiem oraz naśladowanie Go czyni życie człowieka pełnym i prawdziwym¹⁸. Zatem przepowiadanie, także w ramach działalności katechetycznej Kościoła, jest zarówno proklamacją prawdy, jak i odkrywaniem prawdy, stopniowym wchodzeniem na drogę prawdy¹⁹. Wierzyć bowiem, jak przypominają autorzy dokumentu, to „przyłgnąć podwójnie – do osoby i do prawdy”²⁰.

Kościół ma za zadanie wsłuchiwać się w głos prawdy także w sercach ludzi, którzy nie przyjęli jeszcze bezpośrednio Ewangelii, choć ich czyny i postawy zdradzają jej pragnienie czy tęsknotę za nią, a pierwszą prawdą, do której głoszenia jest on zobowiązany, jest miłosierna miłość Chrystusa²¹. Prawda nie może być w żaden sposób narzucana²², co zakłada szacunek dla wolności adresata katechezy, a także godziwość podejmowanych środków, nie można bowiem przekonywać kogoś do prawdy, manipulując nim czy wręcz posuwając się do kłamstwa. Powyższy wątek powraca w dokumencie, gdy mowa jest o kryteriach głoszenia Ewangelii. Autorzy powołują się tam na fragment adhortacji papieża Franciszka, w której zauważa on, że: „czasem słuchając całkowicie ortodoksyjnego języka, ma się wrażenie, że to, co otrzymują wierni z racji języka, jakim się posługują i jaki rozumieją, jest czymś, co nie odpowiada prawdziwej Ewangelii Jezusa Chrystusa”²³. W zastrzeżeniu tym można dostrzec echo jednej z podstawowych zasad katechetycznych, zasady podwójnej wierności: Bogu i człowiekowi. Właśnie wtedy, kiedy katecheza jest wierna Bogu, Jego Słowu, jak zostało powyżej wspomniane ortodoksji, ale także wtedy, gdy jest wierna człowiekowi, a więc jego możliwościom, mentalności, etapom rozwoju życia wiary, i obie te przesłanki bierze pod uwagę, jest katechezą prawdziwą²⁴.

¹⁶ Na temat samego dokumentu i jego powstania zob. np. A. Kiciński, *Rozwój dyrektorium katechetycznych po Soborze Watykańskim II (1971-1997-2020)*, „Roczniki Teologiczne” 67 (2020) 11, s. 18–24.

¹⁷ DK 14.

¹⁸ Zob. DK 15.

¹⁹ Zob. DK 17.

²⁰ Zob. DK 18, por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002 (dalej KKK), 177.

²¹ Zob. DK 50–51.

²² Zob. DK 59.

²³ Zob. Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie, Częstochowa 2013 (dalej EG), 41; por. DK 167.

²⁴ Zob. DK 181.

Zagadnienie prawdy pojawia się również, co oczywiste, przy sprecyzowaniu przez autorów dokumentu zadań katechezy. Przy omawianiu pierwszego z nich, prowadzenia do poznania wiary, pada stwierdzenie, że katecheza ma pomóc „poznawać prawdę chrześcijańskiej wiary”²⁵. Nie można bowiem lekceważyć poznawczego wymiaru wiary, który jest nie tylko suchą informacją, ale dzieleniem się doświadczeniem, formą świadectwa, ponieważ „nie możemy nie mówić, tego cośmy widzieli i słyszeli” (Dz 4, 20), jak słusznie argumentują Piotr i Jan przed Sanhedrynem. Jak to ujęto we wcześniejszych dyrektoriach katechetycznych: „katecheza powinna prowadzić do stopniowego uchwycenia całej prawdy o zbawczym planie Bożym”²⁶. Również w odniesieniu do formacji moralnej, czyli formowania życia w Chrystusie, pojawia się wątek odpowiedzi na spotkanie z Chrystusem, w postaci zaufania dziecka odkrywającego w Zbawicielu drogę do życia prawdziwego i szczęśliwego²⁷. Dopowiedzeniem do realizacji zadań katechezy, zwłaszcza pierwszego z nich, jest także wzmianka o hierarchii prawd wiary. Są wśród nich prawdy najistotniejsze, wyrażające samą istotę Ewangelii²⁸. Konieczność integralności przekazywania prawd wiary musi uwzględniać również ową hierarchię i, co za tym idzie, zachowywać właściwą kolejność i odpowiednie proporcje. Dzieje się to również w trosce o prawdę przekazywanych treści.

Przy omawianiu źródeł katechezy depozyt Objawienia określony zostaje jako „zbawcza prawda”, która wymaga coraz głębszego zrozumienia, a także podlega harmonijnemu rozwojowi w ciągłości z niezmiennym słowem Bożym²⁹. Prawdą nie jest jedynie poznawana treść Objawienia, ale także, a nawet przede wszystkim sama obecność Chrystusa, który w procesie katechetycznym oświeca jako żywa prawda i mądrość Boża³⁰. Papież Franciszek konsekwentnie przypomina również o drodze piękna (*via pulcherinibus*) jako o nieco zapomnianej drodze katechizacji i ewangelizacji, która obecnie wydaje się atrakcyjna dla adresatów i przez to owocna w działaniach katechetycznych. Piękno, jeśli jest prawdziwe, a nie tylko pozorne, „zawsze i nieodłącznie jest przepelnione dobrem i prawdą”³¹, a więc otwierając serca odbiorców piękna oraz jego twórców na transcendencję i dobroć Boga, otwiera je równocześnie na prawdę³².

Przedstawiając koncepcję katechezy autorzy dokumentu wspominają również o wymaganiach wobec tych, którzy będą katechizować. Ponieważ katecheta ma

²⁵ DK 80.

²⁶ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998 (dalej DOK), 85; por. tenże, *Ogólna instrukcja katechetyczna*, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, t. I, red. W. Kubik, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985, 24.

²⁷ Zob. DK 83; por. DOK 85.

²⁸ Zob. DK 178.

²⁹ Zob. DK 94.

³⁰ Zob. DK 101.

³¹ DK 109.

³² Zob. EG 167.

być „świadkiem wiary i strażnikiem pamięci o Bogu”, musi najpierw osobiście doświadczyć prawdy Ewangelii w relacji z Jezusem, stając się „nauczycielem i mistagogiem”, ma zadanie otwierania adresatów katechezy na prawdę poprzez zbliżanie do Chrystusa, natomiast jako „towarzysz i wychowawca” powinien charakteryzować się wewnętrzną spójnością i tym rodzajem prawdy w działaniu i postępowaniu, który nazwać można przejrzystością wychowawczą³³. Tę ostatnią perspektywę autorzy dokumentu rozwijają określając kryteria formacji katechetów i obok duchowości misyjnej i ewangelizującej, konieczności formacji integralnej, perspektywy *docibilitas* i samokształcenia oraz dynamizmu laboratorium, pojawia się również konieczność umiejętności towarzyszenia oraz spójności poszczególnych elementów formacji³⁴. Te dwa kryteria w największym stopniu wskazują na konieczność prawdziwości nie tylko przekazywanych przez katechetę treści, ale i jego samego jako osoby i jako ucznia Chrystusa. Katecheci – wskazując na rozmaite wzory wychowawcze – sami są najbliższymi przykładami czy modelami przekazywanego świata wartości. Jak słusznie zauważa Katarzyna Olbrycht, mogą o nich zaświadczać lub je swoim przykładem kompromitować³⁵.

Punktem wyjścia do rozważań na temat pedagogii wiary, podjętej w kolejnym rozdziale dokumentu jest stwierdzenie, że Bóg objawiając się ludziom, a przez to realizując wielkie dzieło wychowawcze, przekazuje prawdę o swojej tajemnicy³⁶. To właśnie prawda o tym, kim jest Bóg i w jaki sposób jest obecny w życiu poszczególnych ludzi i całej ludzkości, a także o jego uniżeniu, aby dzielić się z człowiekiem bezgraniczną i wieczną miłością, jest punktem orientacyjnym katechezy³⁷.

Jezus został ukazany jako ten, który nauczał prawdy i to nie tylko w perspektywie przekazywanych treści, ale „przykładem swojego życia”³⁸. Nie tylko mówił prawdę, ale również był prawdą (por. J 14, 6). On, pouczając jako dobry nauczyciel, prowadzi do odkrycia prawdy o sobie oraz kieruje na drogę przemiany życia³⁹. Dzieło Jezusa kontynuuje Duch Święty, który prowadzi do poznania całej prawdy, zgodnie z obietnicą Zbawiciela (por. J 16, 13)⁴⁰.

Odniesienie do prawdy w odnowionym *Dyrektorium* pojawia się również kilkakrotnie w kontekście roli *Katechizmu Kościoła katolickiego* w przekazywaniu wiary. Jest on „oficjalnym tekstem Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, który

³³ Zob. DK 113.

³⁴ Zob. DK 135.

³⁵ Zob. K. Olbrycht, *Wychowanie do wartości*, w: *Autorytet prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży*, red. M. Ryś, Warszawa 2006, s. 48; por. K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2007, s. 74–84.

³⁶ Zob. DK 157.

³⁷ Zob. P. Willey, J.D. White, *Companion to the Directory for catechesis*, Huntington, Indiana 2021, s. 96.

³⁸ DK 160.

³⁹ Zob. DK 161.

⁴⁰ Zob. DK 162.

autorytatywnie, w precyzyjnej formie, na sposób organicznej syntezy gromadzi podstawowe wydarzenia i prawdy zbawcze, wyrażające wspólną wiarę Ludu Bożego oraz stanowiące niezbędny i podstawowy punkt odniesienia dla katechezy⁴¹. Ma być pewną normą nauczania wiary, co oznacza coś więcej niż tylko bycie narzędziem odnoszącym się do wiary na kształt nowoczesnej encyklopedii, ale również zakłada ukazanie wzajemnych związków między wyjaśnianymi prawdami, a także nadanie całości pewnego wspólnego tonu⁴². Autorzy dokumentu dodają, że symfoniczna struktura *Katechizmu*, ukazująca rozwój wiary, wspomagająca proces nawrócenia i dojrzewania, łącząca doświadczenie tradycji zachodniej i wschodniej, prowadzi do odkrycia piękna prawdy katolicyzmu oraz prawdę tę aktualizuje⁴³.

Poruszając elementy procesu katechizacji, twórcy dokumentu wychodzą od kwestii metodycznych. Katecheza nie ma jakiejś specyficznej, zarezerwowanej dla siebie metody, stąd korzysta twórczo z doświadczeń pedagogiki i dydaktyki, przy czym muszą to być metody oparte na prawdzie o człowieku, a więc zakładające integralną i realistyczną antropologię⁴⁴. Niezbędna jest tu zatem „ewangeliczna ocena” szkół czy inspiracji psychologicznych, socjologicznych i pedagogicznych i ich prawdziwości oraz owocności w procesie formacji wiary⁴⁵. W nawiązaniu do doświadczeń człowieka ukazana została integrująca i pogłębiająca rola katechezy w umiejętności ich interpretacji, a także odnoszenia do wiary. Owa perspektywa prowadzi do pełniejszego zrozumienia prawdy Objawienia i prawdy życia poszczególnych ludzi⁴⁶. Odniesienie do prawdy pojawia się również przy okazji omawiania wartości wykorzystania obrazów w katechezie, Nawiązanie do tradycji *biblii pauperum* ma na celu wskazanie, że i dzisiaj odpowiednio dobrane i ukazane dzieła sztuki mogą i powinny być środkiem prawdziwej katechezy⁴⁷.

Omówione powyżej kwestie to główne tematy, w których autorzy dokumentu poruszają kwestię prawdy i prawdziwości w katechezie. Już pobieżna analiza pokazuje, że jest ich dużo, i że dotyczą kwestii dla katechezy istotnych oraz tworzą ze sobą spójną całość wskazującą na fundamentalną rolę prawdy w procesie przekazywania wiary.

⁴¹ DK 184; por. DOK 124; szerzej na temat roli KKK: Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Fidei depositum*, w: *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002, s. 10–14.

⁴² Zob. P. Willey, J.D. White, *Companion to the Directory for catechesis*, dz. cyt., s. 112.

⁴³ Zob. DK 191–192.

⁴⁴ Zob. DK 195–196.

⁴⁵ Zob. DOK 243.

⁴⁶ Zob. DK 199–200.

⁴⁷ Zob. DK 210.

3. Realizacja wychowania do prawdy w polskich dokumentach katechetycznych

W 2018 roku w kościele polskim zostały zatwierdzone odnowione dokumenty programujące katechezę⁴⁸, zarówno w jej części realizowanej przez szkolną lekcję religii, jak i w odniesieniu do katechezy parafialnej. Nowelizacja tych dokumentów wiązała się ze zmianą systemu szkolnego w Polsce – powrót do ośmioklasowych szkół podstawowych oraz czteroletnich liceów – co wymusiło konieczność dostosowania podstawy i programów, ale także z dynamicznymi przemianami społecznymi i religijnymi, które domagały się dostosowania wymagań, języka, a także zintensyfikowania elementu ewangelizacyjnego w podejmowanych działaniach katechetycznych⁴⁹. Odniesienie odnowionych dokumentów programujących katechezę polską do odnowionego *Dyrektorium o katechizacji* może wydawać się niezasadne, ponieważ powstały one wcześniej i przez to nie mogą brać pod uwagę wskazań i inspiracji dokumentu Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. Z drugiej strony powstały one w podobnym czasie i, niezależnie od siebie, próbują odpowiedzieć również na „znaki czasu”, a więc i na obserwowany i diagnozowany kryzys prawdy.

Podstawa porządkuje cele katechetyczne, treści, wymagania oraz kształtowane postawy na poszczególne etapy edukacyjne (przedszkole, klasy I–IV oraz V–VIII szkoły podstawowej i szkoły ponadpodstawowe), natomiast *Program* uszczegóławia zapisy podstawy i rozpisuje je na poszczególne lata pracy w szkole (klasy) i przedszkolach⁵⁰. Pierwszy etap edukacyjny (przedszkole) pełni rolę wprowadzającą dla całej dalszej edukacji religijnej, wprowadzając w usystematyzowany sposób w przestrzeń życia religijnego z odniesieniem do osoby Jezusa, z podstawową wiedzą na temat świąt chrześcijańskich, praktykowaniem wiary⁵¹. Ze względu na swój charakter, a także na możliwości percepcyjne dzieci przedszkolnych, na tym etapie nie pojawiają się wprost odniesienia do prawdy, można jednak skonstatować, że jednym z celów edukacji religijnej w przedszkolu jest ukazanie przestrzeni wiary jako rzeczywistej i prawdziwej, a więc także istotnej dla życia i rozwoju dziecka.

Kolejny etap edukacyjny obejmuje klasy I–IV szkoły podstawowej i skupia się na inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Na tym etapie

⁴⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018 (dalej PPK); Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019 (dalej PNR) – program ten nie jest oczywiście jedynym programem do nauczania religii, jednak, tak jak to miało miejsce w poprzednich edycjach tych dokumentów w latach 2001 i 2010, pełni on rolę programu wzorcowego.

⁴⁹ Na powyższy temat zob. np. P. Tomasik, *Powstanie i ewolucja polskich programowych dokumentów katechetycznych w latach 2001–2018*, „Studia Katechetyczne” 15 (2019), s. 19–25.

⁵⁰ Zob. PPK, s. 11; por. PNR, s. 9.

⁵¹ Zob. PPK, s. 19–26; por. PNR, s. 11–35.

ma miejsce zapoznanie z podstawowymi prawdami wiary⁵² i takie sformułowanie ma niebagatelne znaczenie, ponieważ chodzi o to, by zdobywana wiedza religijna, konfrontowana z rzeczywistością i rozumem, nie stawała się zbiorem zabobonów i subiektywnych przekonań, ale żeby uczyła religijnej interpretacji rzeczywistości, a poznawane wiadomości korespondowały z codziennymi doświadczeniami katechizowanych⁵³. Program dodaje do powyższych założeń cel katechetyczny do zrealizowania w kl. I, którym jest: „przekazanie prawdy o obecności i bliskości Boga w życiu ludzi”⁵⁴, a także, w kl. II, w kontekście postępowania motywowanego wiarą i roli sumienia w życiu, wśród wymagań umieszcza umiejętność wyjaśnienia istoty prawdomówności i szczerości⁵⁵. Samo pojęcie prawdy, podobnie jak miało to miejsce na etapie przedszkolnym, jest jeszcze zbyt abstrakcyjne w odbiorze adresatów i będzie wybrzmiewało częściej na kolejnych etapach, natomiast na tym etapie podkreśla się wartość i rolę prawdomówności w życiu człowieka⁵⁶. Już ta elementarna cecha ma uczyć szacunku wobec prawdy, także w sytuacjach, gdy jest ona niełatwa.

W drugiej części szkoły podstawowej (klasy V–VIII) rzeczywiście odniesienie do prawdy jest już formułowane wyraźniej. W pierwszym zagadnieniu sformułowanym przez autorów *Podstawy* w odniesieniu do rozwijania poznania wiary pojawia się odwołanie do sensu i wartości ludzkiego życia⁵⁷. Co prawda jest to sformułowanie dość ogólne, jednak już w konkretniejszych zapisach *Programu* odniesione ono zostaje do klasycznie rozumianych transcendentaliów, a więc dobra, prawdy i piękna⁵⁸, w dziale „człowiek poznaje świat i siebie”, przewidzianym do realizacji w VI klasie, pojawiają się one w kontekście poznania (jako zdolności człowieka), a także sztuki, nauki i religii (jako dróg poznania)⁵⁹. Wśród wymagań stawianych uczniom znajduje się umiejętność uargumentowania niesprzeczności między wiarą a wiedzą czerpaną z nauk przyrodniczych, jest ona bowiem racjonalnym warunkiem uznania treści objawienia za prawdziwe⁶⁰. Również wobec prawd dotyczących poszczególnych epizodów z historii zbawienia – stworzenia świata, zmartwychwstania Jezusa czy zmartwychwstania umarłych, wprowadzana jest umiejętność szukania argumentów za ich wiarygodnością i prawdziwością⁶¹,

⁵² Zob. PPK, s. 31.

⁵³ Zob. PPK, s. 32 (treści A.1 i odpowiadające im wymagania szczegółowe oraz postawy).

⁵⁴ PNR, s. 42.

⁵⁵ Zob. PNR, s. 57.

⁵⁶ Zob. PPK, s. 38 (C. 3.3).

⁵⁷ Zob. PPK, s. 58–59 (A. 1–2).

⁵⁸ Na ich temat zob. np. A. Seul, *Prawda. Dobro. Piękno. W kręgu literackich i nieliterackich wartości zapisanych w wypowiedziach Jana Pawła II wygłoszonych we Wrocławiu (21 czerwca 1983; 31 maja–1 czerwca 1997)*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 27 (2019) 1, s. 97–122.

⁵⁹ Zob. PNR, s. 104

⁶⁰ Zob. PNR, s. 105.

⁶¹ Zob. PPK, s. 60 (A. 6.2; A. 7.1; A. 8.1).

podobnie podjęta jest kwestia historyczności postaci Jezusa i umiejętności polemiki z teoriami, które ją podważają⁶². Owa umiejętność argumentacji i odwoływania się do źródeł ma za zadanie pokazać, że wydarzenia czy osoby związane z chrześcijaństwem są prawdziwe nie dlatego, że w to wierzymy, ale dlatego, że rzeczywiście istniały czy miały miejsce. Jako faktyczne nie są one bowiem jedynie przedmiotem opinii czy przekonań.

Naturalnym kontekstem treści związanych z prawdą jest także zatrzymanie się nad VIII przykazaniem Dekalogu w ramach formacji moralnej. Prawdomówność zostaje tam ukazana jako wartość, która domaga się uzasadnienia, a jako jej przeciwieństwo ukazane zostają: kłamstwo, oszustwo i manipulacja, również w kontekście mediów⁶³. *Program* przewiduje realizację powyższych zagadnień w kl. VII, w dziale „Boże przykazania wspólnoty ludzkiej”⁶⁴. Zwłaszcza kwestia manipulacji jest obecnie niezwykle istotna do wyjaśnienia, również w kontekście dużej aktywności katechizowanych w przestrzeni wirtualnej, przede wszystkim w mediach społecznościowych⁶⁵.

W szkołach ponadpodstawowych po raz pierwszy spotkać można odniesienie do prawdy, gdy w *Podstawie* mowa jest o dialogu międzyreligijnym. Jako postawa postulowane jest wówczas rozwijanie umiejętności dialogu, w rozumieniu poszukiwania prawdy⁶⁶. To bardzo cenna i dojrzała perspektywa zakładająca potrzebę wsłuchania się, skonfrontowania swojej wiedzy i przekonań z doświadczeniem drugiego człowieka po to, aby szukać prawdy, w myśl biskupiego zawołania Benedykta XVI, być jej współpracownikiem, a nie traktować siebie samego jako właściciela prawdy bądź ulegać postmodernistycznej pokusie stwierdzenia, że każdy ma swoją prawdę. Powyższą optykę prezentuje dział „Dążenie do prawdy”, zaplanowany do realizacji w II klasie liceum, w którym zwrócono uwagę na wartość życia w prawdzie, wskazano na związek prawdy z wolnością i dobrem, a także założono wyposażenie uczniów w umiejętność diagnozy zagrożeń związanych z negacją prawdy obiektywnej⁶⁷. Oczywiście zagadnienia te przewidziane są również do realizacji w technikum oraz szkole branżowej⁶⁸.

Również wtedy, gdy mowa jest o dwóch naturach Jezusa Chrystusa, boskiej i ludzkiej, podkreślone zostało wyraźnie, że obie z nich są prawdziwe, a co za tym idzie, że Jezus jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem, co nie tylko

⁶² Zob. PPK, s. 63 (A. 13.2); por. PPK s. 107.

⁶³ Zob. PPK, s. 72 (c. 7.2–4).

⁶⁴ Zob. PNR, s. 125.

⁶⁵ Zob. DK 368, por. A. Bielinowicz, *Wychować prawdomównego internautę*, w: *Dziesięć słów. Aktualność nauczania św. Jana Pawła II w 30. Rocznicę IV Pielgrzymki do Ojczyzny*, red. R. Mazur, Kielce 2021, s. 329–351.

⁶⁶ Zob. PPK, s. 101 (A. 3.a).

⁶⁷ Zob. PNR, s. 178–179; por. PPK, s. 108–109 (C. 2).

⁶⁸ Zob. PNR, s. 240–241; 338–339 – w szkole branżowej II stopnia ze względu na przyjętą logikę całego programu dział ten otrzymał tytuł: „Ku wolności wyswobodził nas Chrystus (Ga 5, 1)”.

proceedzi do poznania prawdy, ale te¿ broni przed zgubnymi skutkami przyjęcia jej w sposób niepełny⁶⁹. Podobnie jak w poprzednim etapie edukacyjnym, tak i w szkołach ponadpodstawowych przewidziano namysł nad przykazaniami Dekalogu. Główną myśl dotyczącą VIII przykazania sformułowano jako „Życie w prawdzie”, a w ramach jej konkretyzacji przewidziano zaznajomienie uczniów z definicją prawdy i krzywoprzysięstwa, ukazanie przykładów osób, które stały się męczennikami (świadcami) prawdy, a także uczulenie na destrukcyjne działanie kłamstwa. Istotne jest także zwrócenie uwagi na konieczność krytycznego i roztropnego korzystania ze środków społecznego przekazu, a także ukazanie roli prawdy i piękna w sztuce⁷⁰. W *Programie* zagadnienia te podjęte zostały w dziale „A bliźniego swego jak siebie samego”, który jest skoncentrowany na drugiej tablicy Dekalogu (przykazania IV–X) i przewidziany jest do realizacji w III kl. liceum⁷¹. Można zauważyć, że zagadnienia związane z prawdą mają już na tym etapie ogólniejszy charakter, ukazujący związek prawdy z całą koncepcją życia katechizowanych, co odpowiada ich możliwościom intelektualnym i duchowym oraz sprzyja interioryzacji orędzia chrześcijańskiego i jego konsekwencji egzystencjalnych.

4. Katecheza pomocą w wyjściu z kryzysu prawdy?

Aby uzyskać pełne spektrum działań katechetycznych w odniesieniu do prawdy i jej współczesnego kryzysu należałoby podjęte analizy poszerzyć o pozostałe programy nauczania religii rzymskokatolickiej funkcjonujące w polskich szkołach, a także o programy katechezy parafialnej oraz podręczniki do nauczania religii i inne materiały katechetyczne. Ich analiza oraz porównanie mogłoby dać ciekawy i wyczerpujący obraz tego, jak autorzy praktycznych materiałów dla uczniów i nauczycieli religii potraktowali z natury dość ogólne wskazania *Podstawy* i *Programu*, i jak zaaplikowali je do konkretnej realizacji. Takie badania mogłyby być poszerzone również o rozmowy z nauczycielami religii i katechetami parafialnymi na temat ich doświadczeń i autorskich pomysłów w odniesieniu do opisywanej tematyki. Jednak już analiza dokumentów katechetycznych oraz dokumentów programujących nauczanie religii rzymskokatolickiej w Polsce uprawnia do wysunięcia kilku wniosków, także mających charakter postulatyczny.

Najpierw trzeba zauważyć, że zarówno z odnowionego *Dyrektorium o katechizacji*, jak i z dokumentów programujących nauczanie religii wynika, że ich autorzy zdają sobie sprawę z wyzwań, jakie stoją przed współczesnymi katechizowanymi w odniesieniu do prawdy, do kwestionowania jej normatywnej roli w życiu ludzi i społeczeństw, wątpliwości w możliwości dotarcia do prawdy obiektywnej czy

⁶⁹ Zob. PPK, s. 103 (A. 13).

⁷⁰ Zob. PPK, s. 114–115 (C. 17).

⁷¹ Zob. PNR, s. 195–197; analogicznie dla technikum, s. 263–266 i dla szkoły branżowej, s. 320–322.

z niebezpieczeństw związanych z manipulacją prawdą. Można odnieść wrażenie, że bardziej aktualne i uwzględniające szersze spektrum problemów jest tu *Dyrektorium*, co nie powinno dziwić ze względu na to, że jest ono nowsze od dokumentów programujących nauczanie religii w Polsce, a także jest wynikiem refleksji nad kondycją całego Kościoła i zjawiskami, które w naszym kraju pojawiają się z pewnym przesunięciem i mniejszą intensywnością. Można więc mieć nadzieję, że zapisy *Dyrektorium* będą twórczą inspiracją przy kolejnej edycji dokumentów programujących nauczanie religii, aby pogłębić podejmowane w nich kwestie odnoszące się do prawdy i jej kryzysu.

W podejmowaniu zagadnień dotyczących prawdy przez *Podstawę* i *Program* zauważyć można właściwą naturze katechezy progresywność, a zatem pogłębianie i poszerzanie kontekstu podjętych wcześniej treści. Odpowiada ona zarówno specyfice szkolnego nauczania religii i katechezy parafialnej, jak możliwościom uczniów na poszczególnych etapach edukacyjnych, a także w różnych momentach rozwojowych. Progresywność ta sprawia, że tematyka prawdy obecna jest na wszystkich etapach edukacyjnych, a poziom czy szczegółowość podejmowanych treści dostosowana jest do potrzeb i możliwości uczniów.

Coraz większą potrzebą jest odpowiednia edukacja medialna, realizowana także w ramach katechezy, zwłaszcza gdy chodzi o umiejętność rozróżnienia faktów i opinii, a także prawdy i manipulacji czy sugestii, tym bardziej, że nie dotyczy ona już jedynie klasycznie rozumianych mediów, ale także przestrzeni wirtualnej, która jest już naturalnym „medialnym domem” dla współczesnych katechizowanych, często poprzez obecny nieprzerwanie w dłoniach czy kieszeni smartfon⁷². Z aprobatą należy przyjąć fragment *Dyrektorium* poświęcony kulturze cyfrowej, który jest rzetelną analizą powszechnego już zjawiska, stara się wyważyć nadzieje i obawy z nim związane, nie demonizuje świata wirtualnego, ale też nie widzi w nim jedynej nadziei dla katechezy⁷³. Tekst ten może i powinien stać się inspiracją dla dalszych analiz kultury cyfrowej, jej szans dla przekazu wiary, ale i zagrożeń, które ze sobą niesie⁷⁴.

Podsumowanie

Wobec obserwowanego i diagnozowanego kryzysu prawdy propozycja katechetyczna Kościoła katolickiego nie wpisuje się w coraz powszechniejszy sceptycyzm

⁷² Zob. J. Twenge, *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe – i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości i co to oznacza dla nas wszystkich*, Sopot 2019, s. 59–62.

⁷³ Zob. DK 359–372.

⁷⁴ Na powyższy temat zob. np. 16 tom „Studiów Katechetycznych” (z 2020 r.) zatytułowany: *Rzeczywistość cyfrowa. Kontekst katechetyczny*.

wobec istnienia obiektywnej prawdy czy też we wzruszenie ramion deprecjonujące rolę prawdy w życiu człowieka i wspólnot, w których funkcjonuje. Wskazane dokumenty, nawet w nieco kontrkulturowy sposób, prowadzą katechizowanych do odkrywania prawdy i jej roli we współczesnym świecie. Jako takie mogą się okazać pomocą w przezwycięzeniu kryzysu prawdy i inspiracją do ponownego odkrywania jej wartości i stawania się jej „współpracownikami”. Koresponduje to ze słowami papieża Franciszka, choćby tymi, które zawarł w swojej ostatniej, jak dotąd, encyklice: „Nie chodzi o to, by uczynić nas wszystkich bardziej *light*, czy o ukrywanie własnych przekonań, do których jesteśmy przywiązani, abyśmy mogli spotkać się z innymi o odmiennych poglądach”⁷⁵. Rzeczywiste spotkanie, ale również rzeczywista katecheza nie może być bowiem oparta na czymś innym niż prawda.

Streszczenie

Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie o rolę katechezy w przezwyciężaniu obserwowanego współcześnie kryzysu prawdy. Na początku kryzys ten został opisany i zdiagnozowany jako istotny dla ludzi i społeczeństw. Kryzys ten wiąże się z relatywizowaniem prawdy, sceptycyzmem dotyczącym możliwości jej odkrywania, deprecjonowaniem jej roli w życiu, czy wręcz obojętnością wobec niej. Kolejnym krokiem było poszukiwanie roli i wartości prawdy w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego. Pierwszym dokumentem poddanym analizie jest odnowione *Dyrektorium o katechizacji*, które przybliży koncepcję katechezy Kościoła powszechnego, uwzględniając współczesne konteksty i scenariusze kulturowe. Następnie przeanalizowano dokumenty programujące katechezę Kościoła polskiego, z natury swojej bardziej konkretne i przekładające koncepcje i intuicje dyrektorium na język wymagań edukacyjnych. Porównanie tych dokumentów ze sobą jest o tyle ciekawe, że ostatnia edycja dokumentów programujących polską katechezę powstała wcześniej niż nowe *Dyrektorium*, nie mogą one zatem uwzględniać jego wskazań. Mimo tego, widać, że dokumenty te powstają w podobnym czasie, podobnie diagnozują współczesne konteksty katechetyczne oraz podpowiadają podobne rozwiązania. Ukazana w artykule koncepcja katechezy Kościoła katolickiego oraz jej konkretna realizacja na przykładzie polskich dokumentów programowych może stanowić cenną pomoc w przezwycięzeniu kryzysu prawdy i w odkryciu na nowo jej wartości.

Słowa kluczowe: prawda, katecheza, dyrektorium, program.

Summary

CATECHESIS IN THE FACE OF A CRISIS OF TRUTH

This article is an attempt to answer the question of the role of catechesis in overcoming the crisis of truth observed today. The first document analysed is the renewed Directory for Catechesis, which introduces the concept of catechesis of the universal Church, taking into account contemporary cultural contexts and scenarios. Next, the programming documents

⁷⁵ Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* o braterstwie i przyjaźni społecznej, Kraków 2020, 282.

for the catechesis of the Polish Church were analysed, which by their nature are more concrete and translate the concepts and intuitions of the directories into the language of educational requirements. The comparison of these documents with each other is interesting insofar as the latest edition of the documents programming Polish catechesis was written earlier than the new Directory, so they cannot take into account its indications. Nonetheless, it can be seen that these documents were created at a similar time, similarly diagnose contemporary catechetical contexts and suggest similar solutions. The concept of catechesis of the Catholic Church presented in the article, as well as its concrete implementation on the example of Polish curriculum documents, is a help in overcoming the crisis of truth and in rediscovering its value.

Keywords: truth, catechesis, directorium, programme.

Riassunto

LA CATECHESI DI FRONTE ALLA CRISI DELLA VERITÀ

Questo articolo è un tentativo di rispondere alla domanda sul ruolo della catechesi nel superamento della crisi di verità che si osserva oggi. Il primo documento analizzato è il rinnovato Direttorio per la catechesi, che introduce il concetto di catechesi della Chiesa universale, tenendo conto dei contesti e degli scenari culturali contemporanei. Successivamente, sono stati analizzati i documenti di programmazione per la catechesi della Chiesa polacca, che per loro natura sono più concreti e traducono i concetti e le intuizioni dei direttori nel linguaggio delle esigenze educative. Il confronto di questi documenti tra loro è interessante in quanto l'ultima edizione dei documenti di programmazione della catechesi polacca è stata redatta prima del nuovo Direttorio, per cui non possono tener conto delle sue indicazioni. Tuttavia, si può notare che questi documenti sono stati creati in un periodo simile, diagnosticano in modo simile i contesti catechistici contemporanei e suggeriscono soluzioni simili. Il concetto di catechesi della Chiesa cattolica presentato nell'articolo, così come la sua applicazione concreta sull'esempio dei documenti curricolari polacchi, è un aiuto per superare la crisi della verità e per riscoprirne il valore.

Parole chiave: verità, catechesi, direttorio, programma.

Bibliografia

- Adamski F., *Wychowanie do prawdy*, w: *Autorytet prawdy*, red. M. Ryś, Warszawa 2006, s. 21–38.
- Bielinowicz A., *Wychować prawdomównego internautę*, w: *Dziesięć słów. Aktualność nauczania św. Jana Pawła II w 30. Rocznicy IV Pielgrzymki do Ojczyzny*, red. R. Mazur, Kielce 2021, s. 329–351.
- Borkowski T., *Brzytwa Ockhama przeciwko postprawdzie*, w: *Postprawda spojrzenie krytyczne*, red. T.W. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski, A. Pohl, Kraków 2018, s. 33–35.
- Cekiera R., *Cyfrowi apateiści? Szkic do socjologicznego portretu religijności młodych Polaków*, w: *Młodzież wobec wiary i powołania*, red. A. Draguła, Szczecin 2020, s. 49–72.
- Fausti S., *Rozważaj i głos Ewangelię. Wspólnota czyta Ewangelię według św. Jana*, Kraków 2009.

- Fisher M., *W trybach chaosu. Jak media społecznościowe przeprogramowały nasze umysły i nasz świat*, Kraków 2023.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie, Częstochowa 2013.
- Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* o braterstwie i przyjaźni społecznej, Kraków 2020.
- Franciszek, *Katecheza w czasie audiencji generalnej 15 maja 2013 r.*; źródło: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2013/documents/papa-francesco_20130515_udienza-generale.html (dostęp 23.06.2023).
- Halík T., *Z hipotezą Boga – albo bez niej*, w: A. Grün, T. Halík, *Bóg zagubiony. Wiara w objęciach niewiary*, WAM, Kraków 2017, s. 83–111.
- Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Fidei depositum*, w: *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002, s. 10–14.
- Kawka M., *Język postprawdy – jak fikcja stała się rzeczywistością*, „Rocznik medioznawczy” 1 (2019), s. 9–20.
- Keyes R., *Czas postprawdy. Nieszczerość i oszustwa w codziennym życiu*, Warszawa 2017.
- Kiciński A., *Rozwój dyrektorów katechetycznych po Soborze Watykańskim II (1971–1997–2020)*, „Roczniki Teologiczne” 67 (2020) 11, s. 5–27.
- Kluz M., *Kryzys prawdy i wolności wyzwaniem moralno-wychowawczym*, „Studia Łęckie” 18 (2016), nr 2, s. 173–185.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ogólna instrukcja katechetyczna*, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, t. I, red. W. Kubik, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1985.
- Lakomy M., Oświecimski K., *Postprawda a filozofia, nauki o mediach i nauka społeczna Kościoła katolickiego. Wprowadzenie*, w: *Postprawda spojrzenie krytyczne*, red. T.W. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski, A. Pohl, Kraków 2018, s. 9.
- Olbrycht K., *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2007.
- Olbrycht K., *Wychowanie do wartości*, w: *Autorytet prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży*, red. M. Ryś, Warszawa 2006, s. 39–54.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020.
- Postprawda jako zagrożenie dla dyskursu społecznego*, red. T.W. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski, Kraków 2018.
- Radzik R., *Postprawda: przyczyny, przejawy i skutki zaistnienia*, w: *Postprawda spojrzenie krytyczne*, red. T.W. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski, A. Pohl, Kraków 2018.
- Seul A., *Prawda. Dobro. Piękno. W kręgu literackich i nieliterackich wartości zapisanych w wypowiedziach Jana Pawła II wygłoszonych we Wrocławiu (21 czerwca 1983; 31 maja–1 czerwca 1997)*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 27 (2019) 1, s. 97–122.

- Szklarska A., *Czy prawda może być przemocą?*, „Studia Philosophiae Christianae UKSW” 51 (2015), nr 3, s. 139–157.
- Szymik J., *Szukać z wiarą, przyjąć z odwagą. Prawda jako kamień węgielny chrześcijaństwa*, „Włocławskie Studia Teologiczne” 20 (2018), s. 283–292.
- Tomasik P., *Powstanie i ewolucja polskich programowych dokumentów katechetycznych w latach 2001–2018*, „Studia Katechetyczne” 15 (2019), s. 11–28.
- Twenge J., *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe – i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości i co to oznacza dla nas wszystkich*, Sopot 2019.
- Warzyński S., *O współczesnych problemach z prawdą. Refleksje w świetle eseju Harry’ego G. Frankfurta „O wciskaniu kitu” (On bullshit)*, „Collectanea Theologica” 87 (2017), nr 3, s. 135–162.
- Wiley P., White J.D., *Companion to the Directory for catechesis*, Huntington, Indiana 2021.
- Word of the year 2016*, źródło: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (dostęp 23.06.2023).
- Żulpo M., *Postprawda kontra dwie rzeczywistości współczesnego świata. Jak zdefiniować termin, który przestał cokolwiek znaczyć*, „Com.press” 2 (2019), nr 1, s. 72–85.

O autorze

ks. Radosław MAZUR – ksiądz diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, dr teologii w zakresie katechetyki, adiunkt w katedrze teologii praktycznej Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego, prodziekan d.s. studenckich Wydziału Teologicznego US, wykładowca katechetyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Koszalinie, konsultor Komisji Wychowania Katolickiego KEP, rzeczoznawca d.s. oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych, członek Stowarzyszenia Katechetyków Polskich, redaktor podręczników do nauczania religii w szkołach ponadpodstawowych.